

кости в детско-родительских отношениях. М.: ПАГС, 1995. - 112 с.

9. Фромм Е. Анатомия человеческой деструктивности, 1973.

10. Преступления против личности в уголовно-правовой терминологии // Правоведение. 1979. № 2.

11. Гончаров В.В. Жорстока поведінка в підлітковому віці // Соціальний педагог. - 2009. - № 11. - С. 59-61.

Авадані В.А.

Аспірант кафедри психології та педагогіки
Надійшла до редакції: 09.12.2012

УДК 340.12(075.8)

ТРАНЗАКТНА МОДЕЛЬ КОМУНІКАЦІЇ ВЛАДИ ТА СУСПІЛЬСТВА: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Андреев Д. В.

З точки зору більшості філософсько-правових концепцій, розвиток сучасного суспільства доцільно розглядати як результат складної комунікативної взаємодії різних соціальних груп і структур, які утворюються в суспільстві. При цьому їх статус варіюється залежно від здатності й можливостей здійснення комунікацій у широкому спектрі: від міжособистісних (індивідуальних) комунікацій до міжсуспільних масштабів. Ця тема порівняно нещодавно, а саме з першої чверті ХХ сторіччя, стала предметом підвищеної наукової уваги й дослідницьких розробок.

Однак, не зважаючи на те, що основний поштовх розвитку теорії комунікації розпочався лише з минулого століття, сучасний аналіз дослідження наукових концепцій теорії комунікацій свідчить: на сьогодні їх існує безліч, причому вони інколи не просто суперечать, а й виключають одна одну. Тим не менш, розглядаючи значний спектр підходів до визначення комунікаційних процесів, можна окреслити загально визнані тенденції, які застосовують широко відомі науковці й спеціалісти цієї нової галузі технології комунікацій. Визнаючи наукові розробки сучасних вітчизняних і зарубіжних дослідників масової комунікації Д. Богданова, Т. Грушевицької, С. Квіта, В. Конецької, З. Партико, Г. Почепцова, О. Фортунатова й багатьох інших науковців, зазначимо, що проблематика створення й удосконалення системи взаємозв'язків між суспільством й владою досліджувалась ще в класичних працях давньогрецьких філософів.

На нашу думку, зовсім не випадково один з найвидатніших творців "Держава" античного філософа Платона створено у вигляді комунікативної взаємодії - діалогу між його вчителем Сократом, який представляє когорту філософів, та його співрозмовниками, кожного з яких, за великим рахунком, можна розглядати як певну соціальну верству громадян [11]. Результатом цих діалогів є побудова ідеї громадської угоди, яка спирається на своєрідний результат комунікативної взаємодії в демократичному суспільстві, а саме - на взаємну домовленість людей, а не на природну зумовленість, яка мала сенс ще за античних часів.

Аналіз поширених сьогодні наукових теорій, присвячених питанням комунікацій, засвідчує тяжіння до фрагментації різних концептів комунікативної взаємодії, що, відповідно, дозволяє інтерпретувати цей феномен з позиції історично-компаративного аналізу та здійснити дослідження інноваційних моделей, в яких об'єднуються поняття комунікативної взаємодії суспільства, влади, індивідуума й соціальної стратифікації.

Очевидно, що дослідження питання комунікативної взаємодії потребує багатоаспектного розгляду самого поняття "комунікація" в координаційній системі "суспільство - влада", органічно розглядаючи її як результат наукового пізнання з точки зору філософії права, а також

як динаміку розвитку інформаційно-комунікативних технологій.

Джон Кін (англ. John Keen), досліджуючи тему мас-медіа й демократії, небезпідставно зауважував, що існує "очевидна філософська неузгодженість різноманітних обґрунтувань, що вказує на деяку плутанину в усвідомленні своїх позицій ранніми захисниками свободи слова... Свобода комунікації обґрунтовувалася посиленням на принцип абсолютного характеру - тобто існує лише одна-єдина вірна причина, чому ця свобода є основоположним, першим принципом громадського й політичного життя. І аргумент "природних прав", візьмемо лише цей приклад, - спирався на есенціалістську картину людської істоти, типову не лише для раціоналізму Просвітництва, а й для метафізики давніх греків та для християнської теології" [6, 39].

Зауважимо, що спроби з'ясування природи й взаємозв'язку таких понять, як "держава" і "суспільство", "влада" і "свобода", "індивідуум" і "громада", призвели до необхідності встановлення природи й розуміння з позиції соціально-правової комунікації. Водночас, ґрунтуючись на конструктах ідеалізованої моделі демократії, первинні погляди на стосунки між свободою та комунікацією страждали також від неявної класичної упередженості, успадкованої від "безпосередньої" грецької моделі держави-полісу. Зокрема, у демократичних полісах ті, хто інформує, та ті, кого інформують, були одними й тими ж особами, оскільки оприлюднювалось те, за що голосували збори, учасниками яких були громадяни. У такому випадку прозорість була повною, а зв'язок між демократією й оприлюдненням законів і рішень був природним та очевидним.

Загалом, комунікативні відносини передбачають певні ступені свободи й самостійності індивідуумів і соціальних суб'єктів за посередництвом механізмів узгодження дій індивідуума з діяльністю інших індивідуумів, соціальних груп і суспільства в цілому. Існування процедури такого "узгодження" реально доводиться фактором ефективності інституційно закріплених суспільних комунікативних зв'язків у демократичному суспільстві. Влада у сфері комунікативних відносин виявляє себе як власник потужного управлінського потенціалу.

Можна визначити, що концепт міжособистісної комунікації нерозривно пов'язується з верховним правом індивідуума, сила й сфера дії якого цілком і повністю залежить від результатів комунікативної взаємодії, яка виявляється в "домовленостях" і організації дотримання цих "домовленостей" у суспільстві.

Конфігураційна єдність всіх означених складових зводиться до тріади - "влада слова", "влада інформації", "влада закону". З позиції потенційних можливостей комунікативної взаємодії "влада" як суспільний феномен

розглядалася в працях М. Вебера, К. Маркса, А. Шопенгауера. Один з найавторитетніших вітчизняних істориків XIX ст. В. Ключевський зазначав, що “середньовічна європейська держава була федерацією суспільних прошарків, союзом декількох державних прошарків, який утримується на договорі [7, 7]”.

3. Бауман звертає увагу на “значну схожість між двоступеневою моделлю раціонального суспільства в теорії М. Вебера й картиною раціонального суспільства, змальованої Ієремією Бентамом у притчі “Паноптикон” [1, 68]”. Кожна модель скріплена суворим поділом двох різних, але взаємодоповнюючих принципів комунікації між владою та суспільством; кожна поєднує свободу й несвободу як однаково необхідні складові частини; і кожна обходиться без “духовної єдності” на кшталт “прихильності загальним цінностям”, покладаючись на передбачувану егоїстичність індивідуумів як на достатню умову свого правильного функціонування.

Далі він зазначає, що соціальна система утворюється як інтеракція людських індивідуумів, а тому кожен учасник є одночасно і діячем (що володіє певними цілями, ідеями, установками й т.д.), і об’єктом орієнтації як для інших діячів, так і для себе самого. Система інтеракції є певним аспектом, аналітично абстрагованим від тотальної сукупності процесів дій учасників інтеракції.

Німецький філософ Н. Луман (англ. Niklas Luhmann) зауважив, що історичним імпульсом для виникнення особливих символізованих засобів комунікації, став винахід і поширення писемності, яка неосяжно розширила комунікативний потенціал суспільства й вивела його за межі інтеракції безпосередньо присутніх, а значить, і з-під контролю конкретних систем інтеракції. Без писемності було б неможливо вибудувати такі, що зв’язують, ланцюги влади всередині політико-адміністративної бюрократії, не говорячи вже про демократичний контроль над політичною владою [10].

Винайдення й успішне впровадження в 1452 році Іоганном Гутенбергом (нім. Johannes Gensfleisch zur Laden zum Gutenberg) промислове виробництво друкованої продукції започаткувало революційну зміну способу матеріалізації інформації. Причому, саме в той історичний період Н. Маккіавеллі (лат. Machiavelli) першим сформував тезу про безперспективність формації влади тільки на засадах примусу й обґрунтував важливість і обов’язковість забезпечення підтримки чинної влади населенням - фактично здійснення її легітимізації шляхом утворення необхідної аури у формі громадської думки. Цілком логічним постає питання щодо інструментарію формування громадської думки. Очевидно, що поки процеси фіксації й передачі інформації не набули характеристик масовості, швидкості комунікаційної взаємодії була досить невисокою. Громадська думка формувалась як результат фактично безпосередньої комунікативної взаємодії влади та суспільства.

Але ситуація змінилась з виникненням нового суб’єкту комунікативної взаємодії влади та суспільства - інституту засобів масової інформації. На нашу думку, каталізатором цього процесу стала зміна парадигми суспільних відносин, пов’язана з фактором соціально-економічних змін, привнесених капіталізмом: стрімким розвитком промисловості загалом і, звичайно ж, поліграфічної галузі. У процесах комунікативної взаємодії влади й суспільства з’явився особливий учасник - друковані книги та преса. Фактично з моменту свого виникнення преса потрапила під жорсткий контроль влади, що знайшло

своє відображення в британському конституціоналізмі.

Так, якщо 11 грудня 1640 року в одному з перших тогочасних європейських конституційних документів “Петиції “Про корні і гілки” англійські парламентарі наголошували на неприпустимості “розповсюдження аморальних, порожніх і безкорисних книг, памфлетів, театральних п’єс і балад, що призводять до ... відволікання населення від читання, вивчення і слухання слова божого та інших хороших книг”, то приблизно через півсторіччя в 1689 році з прийняттям документу “Біль про права” було проголошено, що свобода слова, висловлювань і всього того, що відбувається в парламенті, не може бути приводом для переслідувань або бути предметом розгляду в будь-якому суді, окрім парламенту.

Характерно, що фактично з тих часів і до сьогодні найбільш ефективним і дієвим інструментом формування громадської думки є інститут засобів масової інформації (ЗМІ), які вже не тільки виконують роль простого “посередника” в передаванні інформації, а й самі стають активними комунікаторами в системі соціально-правових відносин, створюючи нові перспективи розбудови демократичних засад.

У роботі “Сильна держава” Френсіс Фукуяма (англ. Yoshihiro Francis Fukuyama) вказує на існування широкого загалу наукових джерел, які обґрунтовують взаємозв’язок між процесом комунікацій, рівнем суспільного розвитку й принципами демократії. Автор зауважує, що рівень розвитку держави, можливо, безпосередньо не впливає на розвиток демократії, але в разі низького розвитку ймовірно скочування назад до авторитаризму. Однак оскільки неможливо стало вважати успішним розвиток без відповідної основи, нас при розгляді згаданого питання хвилює зворотна комунікація - демократія допомагає або шкодить розвитку державної влади [12, 54].

Водночас державна влада як така не здатна, зазвичай, сама по собі встановлювати колективну ідентичність суспільства; не спроможна вона також сама по собі здійснювати соціальну інтеграцію на ґрунті колективних цінностей, що їй принципово непідвладні. Тому теорія масової комунікації в якості підґрунтя теорії влади володіє тією перевагою, що відкриває можливість порівняння влади з комунікативними засобами інших видів суспільних цінностей і предикатив, наприклад з істиною та справедливістю. Така постановка питання слугує, загалом, не тільки проясненню феномена влади, але одночасно й більш широкому компаративістському інтересу та обміну теоретичними підходами, які утворюються в різних сферах комунікативної взаємодії.

Щоб уникнути подібних непорозумінь, пов’язаних з утвердженням легітимності влади, що, до речі, властиво сучасним суспільствам, ще раз потрібно підкреслити: ідея комунікації полягає не в пропонуванні моделі політичної дії, а в аналізі спроможності влади налагодити діалог з суспільством у реалізації загальних демократичних ідей. Фундатори теорії масової комунікації вважають, що соціально-правова комунікація - це своєрідне соціально-інформаційне поле політики, яке передбачає не односторонню спрямованість сигналів від еліт до маси, а весь діапазон неформальних комунікаційних процесів у суспільстві, які мають найрізноманітніший вплив на політику. Тому політичне життя в будь-якому суспільстві неможливе без сталих методів комунікації.

Однак сьогоднішні реалії вказують на виникненні нової небезпечної проблеми “сплетіння” двох інституцій: влади та ЗМІ. І ця проблема стосується не тільки країн,

які стоять на перехідних щаблях свого розвитку.

Так, нещодавній скандал з незаконним збиранням інформації журналістами газети "News of the World" (входила до складу медіа-імперії News Corp. Руперта Мердока), що мав місце у Великобританії у 2011 році, вивів цю проблему на поверхню суспільно-політичних відносин. У результаті було створено спеціальну слідчу комісію, яку очолив лорд-суддя Брайан Левесон. У висновках комісії було зазначено на необхідності створення "сильного й незалежного наглядового органу за діяльністю ЗМІ, оскільки прийшов час, щоб політики виконали свої обіцянки й відставили в сторону свої особисті відносини з власниками та редакторами засобів масової інформації [4]".

Характеристики нових технологій змушують нас вийти за межі традиційної теорії масової комунікації. Цю нову сферу можна назвати транзактною медійною комунікацією. Транзактна означає зміну ролей - перехід до таких міжособистісних комунікаційних стосунків, в яких кожна сторона може по черзі виступати в ролі відправника, одержувача або передавача інформації. Таким чином відбувається обмін інформацією, певними знаками, а в результаті й конкретними знаннями. "Медійна" означає, що ці технології містять у собі медіа. У більшості медіа-систем, які підтримують транзактні комунікації, можлива масова комунікація. Іншими словами, комунікаційними транс-діями може користуватися невизначене коло осіб. Отримані результати дають підставу зробити висновки, що існуюча в Україні модель комунікативної взаємодії влади та суспільства потребує особливої уваги й докорінного реформування. Динаміка розширення сучасного простору комунікативної взаємодії знаходить вираження в тенденціях, які мають забезпечити підвищення ефективності управлінських рішень, що призведе до: підвищення показників національної правосвідомості за рахунок розвитку людського потенціалу, а також розширення потенціалу індустрії масової інформації; сприяння становленню відкритого демократичного суспільства, яке гарантуватиме дотримання конституційних прав громадян щодо участі в суспільному житті, прийнятті відповідних рішень органами влади.

Водночас необхідно враховувати той очевидний факт, що динаміка розвитку комунікативних відносин часто є випереджаючою за управлінські можливості державного апарату, і як альтернатива жорсткому державному регулюванню або революційним трансформаціям у сфері

комунікацій має бути розроблена концепція державної комунікативної політики на основі ідеї ефективного використання потенціалу двох водночас взаємопов'язаних і антагоністичних систем - держави та засобів масової комунікації.

Література

1. Бауман Зигмунд. Свобода как социальное отношение / Зигмунд Бауман; [пер с англ. Г. Дашевского]. - М.: Новое издательство, 2006. - 132 с.

Блохин Н.Н. Конституции и законодательные акты буржуазных государств (XVII-XIX вв.). [сборник документов]. / Н.Н. Блохин / - М.: Государственное издательство юридической литературы, 1957. - 588 с.

Брайант Д. Основы воздействия СМИ (Fundamentals of Media Effects) / С. Томпсон; [пер. с англ. В.В. Кулебы и Я.А. Лебедева]. - М.: Вильямс, 2004. - 432 с.

Британский судья приговорил прессу. Закон о СМИ расколол Великобританию // Газета "Коммерсантъ". - № 228/П (5013). - 3 декабря 2012.

Дубас О. Інформаційно-комунікаційний простір: культурно-політичні детермінанти; [монографія] / О. Дубас. - К.: Генеза, 2011. - 256 с.

Кін Джон. Мас-медіа і демократія / [пер. з англ. О. Гриценко]. - К.: К.І.С., 1999. - 134 с

7. Ключевский В. Сочинения. Том VIII. Исследования, рецензии, речи (1890 - 1905) - М.: Издательство социальной-экономической литературы, 1959. - 490 с.

Куле К. СМИ в Древней Греции: сочинения, речи, разыскания, путешествия.; [Пер. с фр. С.В. Кулланды]. - М.: Новое литературное обозрение, 2004. - 256 с.

Луман Н. Власть // [Пер. с нем. А.Ю. Антоновского]. - М.: Практикс, 2001. - 256 с.

Луман Н. Понятие общества / Никлас Луман. - Проблемы теоретической социологии / Под. ред. А.О. Боронова. - СПб.: Петрополис, 1994. - С. 25-42.

Платон. Держава / Платон; [пер. з давньогрек. Д. Коваль]. - К.: Основи, 2000. - 355 с.

Фукуяма Ф. Сильное государство: Управление и мировой порядок в XXI веке: [пер. с англ.] / Фрэнсис Фукуяма. - М.: АСТ: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006.- 220 с.

Андреев Д.В.

*кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри філософії права
та юридичної логіки*

*Національної академії внутрішніх справ
Надійшла до редакції: 18. 12. 2012*

УДК 340. 12

ФІЛОСОФІЯ МОРАЛІ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ: РІЗНІ ПІДХОДИ - ОДИН КОНЦЕПТ

Бочан О. І.

Ставлення до світових загальнозначущих цінностей як до засобу організації суспільного буття ніколи не зникало з поля зору членів соціуму. За ним визначали рівень розвитку суспільства, ступінь його демократизації. У визнанні цінностей виявлявся спосіб детермінації їх через ставлення до держави, закону й права. Етичні та моральні норми в історичному плані зазнавали видозмін на основі менталітету народу, сформованих ним ідеалів. Вони ставали морально-етичними нормами представників юридичних професій, яким належала публічно-правова місія, що формувала не лише професійну поведінку, а й позаслужбові взаємини з громадянами. Філософія цієї сфери найменш оцінена. Переважно в ній плідно

працювали насамперед педагоги й психологи.

Таким матеріалом, який становить основу для розвитку концептуальних підходів щодо формування філософії моралі, є ґрунтовні дослідження Р. Апресяна, В. Бачиніна, В. Букреєва, О. Грищук, М. Гуренко, а також В. Канке, І. Канта, І. Римської, І. Хрімлі та ін. Однак, констатуючи сукупність професійних обов'язків через призму змісту професійної етики або деонтології, на жаль, не відбувалося філософського осмислення цієї сфери погалузово (адвокат, нотаріус та ін.). У цьому напрямі зроблені лише узагальнення, з яких випливає питання: яку ж основу варто визнати засадничою для того, щоб осмислити філософію появи, а далі - і буття-у-

**ПІВДЕННОУКРАЇНСЬКИЙ
ПРАВНИЧИЙ ЧАСОПИС**